

Huoli ympäristöä kohtaan näyttäytyy sekä ympäristömyönteisenä kuluttamisena että ympäristöhuoliparadoksina

MAIJU JUNTUNEN & TUULI TURJA

Artikkelissa kerrotaan siitä, miten ihmisten hyvät toiminta-aikomukset ovat yhteydessä ympäristöstävällisiin kulutusvalintoihin. Suomalainen, joka on huolestunut ympäristön tilasta ja on samanaikaisesti valmis luopumaan omasta elintasostaan, kuluttaa todennäköisesti ympäristömyönteisesti. Kvantitatiivinen tutkimus esittää myös paradoksaalisen ilmiön: osa ihmisistä on ympäristön tilasta huolissaan, mutta huoli ei heijastu käytännön valintoihin.

.....
English summary at the end of the article

Johdanto

Elämme paradoksaalista aikaa, johon liittyy sekä kasvava tietoisuus kulutuksemme ekologisesta kestämyksestä että ylikulutus. Yhteiskuntamme rakentuu jatkuvalla kasvulla ja kulutukselle, mikä maalaa kestävämmän tulevaisuudenkuvan rakenteiden ja yksittäisten ihmisten toiminnasta. Yhteiskunnan rakenteiden kestämyys liittyy etenkin siihen, kuinka energian, liikenteen ja maatalouden globaalit päästöt ovat päästövähennystavoitteista huolimatta edelleen kasvussa (Lamb ym. 2021). Yksittäisten ihmisten kohdalla voidaan taas nähdä kulutuskulttuurin ja pinnallisten arvojen pitävän sitkeästi pintansa (Sarpila ym. 2017). Kulutuksen kasvun vuoksi Suomessa kotitalouksien päästöt ovat nousussa siitkin huolimatta, että teknologiset ratkaisut ja uusiutuvat energiamuodot ovat jo vähentäneet lämmityksen ja sähkön tuottamisen päästöjä (Nissinen & Savolainen 2019).

Samalla uutiset välittävät tietoa ilmastonmuutoksesta, ja ympäristöstä ollaan yleisesti huolissaan (Lyytimäki 2020). Ihmisten ympäristöhuolien kohteina ovat yhtäältä tarkkaan määritellyt epäkohdat, esimerkiksi liikennepäästöt, ja toisaalta ympäristöongelmat laajemmin (Dunlap &

Jones 2002). Ympäristöhuolen voidaan nähdä heijastavan ihmisen ympäristöasenteita, jotka muodostuvat ihmisen uskomuksista ja perustuvat tietoon ja kokemuksiin (Davidovic ym. 2020). Asenteet ohjaavat tunnetusti ihmisen käyttäytymistä, joten ympäristöhuolikin voi johtaa aikomukseen toimia ympäristöä suojelevasti. Suunnitellun käyttäytymisen teorian mukaan toiminta-aikomukset johtavat varsinaiseen toimintaan, kun myönteinen asenne itsessään ei vielä johda myönteisiin tekoihin (Ajzen 1985).

Tässä tutkimuksessa toiminta-aikomuksena on luopumishalukkuus eli sen hyväksyminen, että ympäristönsuojelullinen toiminta edellyttää taloudellisten arvojen toissijaistamista tai jopa luopumista totutusta elintasosta (Franzen & Vogl 2013; Hadler & Haller 2011; Vainio & Paloniemi 2014). Luopumishalukkuus yksilöityy esimerkiksi halukkuudeksi maksaa enemmän luomuruuasta, kierrättämisestä tai ekologisemmasta sähköntuotannosta (Hansla ym. 2008; He ym. 2019; Huhtala 2010; Noel ym. 2019). Jotta luopumishalukkuus voi muotoutua ympäristömyönteiseksi toiminnaksi, vaatii se myös ympäristömyönteisiä asenteita. Tämän vuoksi käyttäytymisen muutokseen on pyritty vaikuttamaan pääasiassa asenteita

muuttamalla (Heberlein 2012). Asennemuutoksen sijaan osa tutkijoista on alkanut korostaa ympäristöystävällisiin valintoihin johtavien toimintatapojen muutosten motiivointia kestävä kehityksen tärkeimpänä katalysaattorina (Dahlstrand & Biel 1997; Heberlein 2012).

Tutkimuksemme lähtökohta on se, kuinka kuluttajien asenteiden, toiminta-aikomusten ja kuluuskäyttäytymisen on muututtava, jotta ilmastonmuutosta onnistutaan hillitsemään (Engel & Pötschke 1998). Näemme dynaamisen muutoksen mahdollisuuden siinä, kuinka sosiaaliset normit ohjaavat yksilön toimintaa, mutta myös yksilöllisen tason muutokset luovat uusia toimintakulttuureja (Heberlein 2012).

Tarkastelemme tässä tutkimuksessa koetun ympäristöhuolen, luopumishalukkuuden ja ympäristömyönteisen kuluuskäyttäytymisen yhteyttä suomalaisessa väestössä. Tutkimuskysymyksemme ovat seuraavat:

1. Selittääkö ilmaistu ympäristöhuoli luopumishalukkuutta?
2. Onko ympäristöhuoli tarpeeksi voimakas motivoiva tekijä ympäristömyönteiseen kuluttamiseen vai vaatiiko se myös konkreettisempaa toiminta-aikomusta eli valmiutta tinkiä taloudellisista arvoista?

Tutkimuksessa on erityistä uutuusarvoa ajankohtaisen aineistonsa vuoksi. Lisäksi tutkimusasetelmaan sisältyy ympäristöhuolen ja ympäristömyönteisen kuluuskäyttäytymisen epäsuoran yhteyden tarkastelu, joka on jäänyt aikaisemmissa tutkimuksissa vähäiselle huomiolle.

Asenteista aikomuksiin ja ympäristömyönteisiin valintoihin

Icek Ajzenin (1985) suunnitellun käyttäytymisen teorian tarkoituksena on ymmärtää ihmisten käyttäytymistä ja sitä, kuinka asenne ja muut tekijät käyttäytymistä ohjaavat. Ihmisen tietoisien ja kokemuksellisen tiedon perusteella muodostettu asenne kohdistuu myös omaan käyttäytymiseen eli siihen, mitä hän uskoo toiminnallaan saavuttavan ja tuottavan. Mitä vahvempi asenne tai tunne aiheeseen liittyy, sitä todennäköisemmin ne johtavat toiminta-aikomukseen ja sitä kautta varsinaiseen toimintaan. (Ajzen 1985.) Käyttäytymisaikomusta on myöhemmin tarkennettu niin, että se sisältää myös halukkuuden eli valmiuden ulottuvuuden (Fishbein & Ajzen 2010).

Valmius tehdä tietynlaisia valintoja sopii teemaattisesti ympäristökäyttäytymisen tutkimukseen. Suunnitellun käyttäytymisen malli erottautuu lisäksi muista asenteiden, arvojen ja käyttäytymisen teorioista toiminta-aikomuksen painotuksellaan. Luopumishalukkuus toiminta-aikomuksena antaa olettaa, että mitä enemmän ihminen on huolestuneempi ympäristön tilasta, sitä valmiimpi hän on tekemään taloudellisia uhrauksia ympäristön suojelemiseksi (Hedlund 2011; Franzen & Vogl 2013). Ympäristöystävällisen asenteen on havaittu ennustavan ekologisempia valintoja, mutta toisinaan kyse on myös summapelistä. Luomuruuan ostohalukkuuteen on havaittu vaikuttavan ympäristöystävällisten arvojen lisäksi myös arviot sen hyödyistä terveydelle (Teixeira ym. 2021). Kierrätetyistä materiaaleista valmistettujen tuotteiden ostovalmiutta saattaa vähentää epäily niiden laadukkuudesta (Michaud & Llerena 2010).

Sille on kuitenkin syynsä, miksei puhuta ainoastaan ympäristöasenteesta vaan laajemmin ympäristöhuolesta. Ympäristöhuoli on hyvin laaja käsite, ja se sisältää jo itsessään moniulotteiset käsitteet ympäristöstä sekä huolesta (Dunlap & Jones 2002). Vaikka tämän tutkimuksen teoreettinen viitekehys keskittyy suunnitellun käyttäytymisen teoriaan, jossa asenteilla selitetään toiminta-aikomusta ja käyttäytymistä, ei ympäristöhuoli ole ainoastaan asenne. On kuitenkin huomattu, että ympäristöhuolen voimakkuutta tarkastelemalla saadaan tietoa myös yksilön ympäristöä koskevista arvoista ja tietoisista asenteista (Davidovic ym. 2020), jotka huomioidaan myös suunnitellun käyttäytymisen teoriassa.

Vaikka asenne määritelmänä sisältää sekä tiedollisen että affektiivisen ulottuvuuden, sitä on pidetty merkitykseltään turhan kognitiivisena, jotta se tavoittaisi ympäristöhuolen, joka rakentuu vahvasti myös tunteista ja arvoista (Bang ym. 2000; Urien & Kilbourne 2010). Ympäristöhuolta ja ympäristömyönteisiä aikomuksia on tutkittu paljon eri arvojen kautta sekä keskittyen eettisiin, henkilökohtaisiin normeihin ja syyllisyyden tunteisiin (Norgaard 2011). Koska yksilö itse ei välittömästi tai suoraan hyödy ympäristömyönteisemmän tuotteen ostamisesta, vastuullinen kuluusvalinta edellyttää arvopohjaista pohdintaa ja sitä, että ymmärtää myös käyttäytymisensä laajemmat vaikutukset (Urien & Kilbourne 2010). Dynaamisia vaikutussuhteita arvojen ja käyttäytymisen välillä kuvaa se, että ihminen, joka kokee syyllisyyttä omasta toiminnastaan, saattaa ohjautua tu-

levaisuudessa käyttäytymään siten, ettei hän joudu tuntemaan syyllisyyttä oman käyttäytymisensä vuoksi (Mallett 2012).

Siinäkin tapauksessa, että ihminen omaa ympäristömyönteiset aikomukset, ne eivät välttämättä toteudu käytännössä. Asenteiden ja käyttäytymisen välistä kuilua on pyritty selittämään etenkin tapojen, tottumusten ja tilannetekijöiden vaikutuksella (Kollmuss & Agyeman 2002). Lisäksi syy voi piillä ihmisen ristiriitaisissa arvoissa ja asenteissa. Joissakin tilanteissa taloudelliset tai käytännölliset arvot saattavat korostua vahvemmin, vaikka ihminen sinänsä olisi motivoitunut tekemään myös ympäristömyönteisiä valintoja (Urien & Kilbourne 2010). Lisäksi ristiriitaisuutta koetaan omien ajatusten ja toiminnan välillä. Epämiellyttävänä koettua tilannetta, jossa ihminen toimii vastoin omia arvojaan tai asenteitaan, on tutkittu kognitiivisen dissonanssin käsitteen kautta (Festinger 1957).

Kognitiivisella dissonanssilla tarkoitetaan sisäistä epämukavuuden tunnetta siitä, kun omat asenteet ja käyttäytyminen ovat ristiriidassa toisten kanssa. Psykologinen epämukavuus syntyy siitä, kun ihminen ei kykene ylläpitämään ajatustensa ja käyttäytymisensä välistä johdonmukaisuutta. Tällöin on luontaista etsiä ratkaisua ristiriidalle joko muuttamalla ristiriitaa herättäviä ajatuksiaan tai käyttäytymistään (Festinger 1957). Esimerkiksi ilmastonmuutoksesta huolissaan oleva ihminen, joka joutuu matkustamaan työssään lentäen, voi kokea arjen vaatimien tapojen olevan ristiriidassa omien periaatteidensa kanssa. Tätä ilmiötä on kutsuttu ”lentämisen dilemmaksi”. (Higham ym. 2013.) Kun sisäinen epämukavuus ristiriitaan liittyen saavuttaa tietyn rajan, ihminen pyrkii löytämään sisäisen tasapainonsa uudelleen esimerkiksi perustelemalla itselleen jatkuvan lentomatkustamisen tarpeen (ajattelun muutos) tai pyrkimällä aktiivisesti suosimaan ekologisempia matkustusmuotoja (käyttäytymisen muutos).

Eräs kognitiivisen dissonanssin muoto kuvataan ilmiössä ”lihaparadoksi”. Lihaparadoksilla tarkoitetaan tilannetta, jossa eläinten hyvinvoinnista välittävä ihminen syö kuitenkin (tehotuotettua) lihaa (Gradidge ym. 2021; Loughnan ym. 2014). Ympäristöhuoliparadoksiksi voitaisiin siis kutsua sitä, jos ihminen arvostaa ympäristöä ja on siitä jopa huolissaan, mutta tekee silti epäekologisia kulutusvalintoja. Paradoksaalisen tilanteesta tosin tekee vasta se, kun rakenteelliset esteet, kuten epärealistinen saatavuus, eivät ole ympäristömyönteisen

kuluttamisen tiellä. Toisin sanoen ympäristöhuoliparadoksi syntyy tilanteesta, jossa ihmisellä olisi sekä motivaatiota että edellytykset kuluttaa ympäristömyönteisesti, mutta hän valitsee toisin.

Rakenteiden mahdollistamat ympäristöystävälliset valinnat sisältävät sekä esteitä että kannustimia. Yksi rakentava keino ihmisten ympäristökäyttäytymisen muuttamiselle liittyy tuuppaukseen (*nudging*). Tuuppauksella tarkoitetaan sitä, kun fyysistä ympäristöä muutetaan siten, että ihmisen ei itse tarvitse tehdä päätöstä omista valinnoistaan, vaan ympäristö on rakennettu ohjaamaan ihmistä toimimaan tietyllä tavalla (Thaler & Sustein 2008). Tuuppaus perustuu periaatteeseen, että ihmisen käyttäytymiseen vaikutetaan parhaiten ohjaamalla käyttäytymistä haluttuun suuntaan, mikä lopulta saattaa vaikuttaa ihmisen omien asenteiden ja vähitellen laajemmassa mitakaavassa myös sosiaalisten normien muuttamiseen. Etenkin ympäristömyönteisen käyttäytymisen kohdalla on kuitenkin rajoitettu muuttamaan asenteita valintojen taustalla. Thomas Heberleinin (2012) mukaan pitäisi ennemmin keskittyä itse käyttäytymisen muuttamiseen ympäristöystävällisempään suuntaan.

Aikaisemmissa tutkimuksissa on keskitytty tarkastelemaan ympäristöhuolen suoraa yhteyttä luopumishalukkuuteen tai kulutuskäyttäytymiseen. Usein tutkimuksissa on tarkasteltu selittäväksi tekijänä nimenomaan luopumishalukkuutta (Davidovic ym. 2020; Reyes 2021), jolloin kulutuskäyttäytyminen on jäänyt tutkimuksista pois. Toisaalta taas tutkimuksissa tarkastellaan usein vain niiden suoria yhteyksiä käyttäytymiseen (Hadler & Haller 2011). Jos epäsuoria yhteyksiä tarkastellaan, toimii välittävänä tekijänä yleensä ympäristöhuoli tai muu ympäristöasenne (Vainio & Paloniemi 2014; Panzone ym. 2016). Luopumishalukkuuden välittävää yhteyttä ympäristöhuolen ja ympäristömyönteisen kulutuskäyttäytymisen välillä on tutkittu vain vähän, mutta yhteyden on huomattu olevan positiivinen (Saari ym. 2021).

Perustaen hypoteesin suunnitellun käyttäytymisen teorian mukaiseen asenteen ja toiminta-aikomuksen yhteyteen sekä olemassa oleviin empiirisiin havaintoihin ympäristöhuolen ja luopumishalukkuuden yhteisvaihtelusta oletamme seuraavaa:

H1: Koettu ympäristöhuoli on positiivisesti yhteydessä luopumishalukkuuteen suomalaisessa väestössä.

Ympäristöhuolen ja luopumishalukkuuden yhteyden tarkastelussa on tunnustettava myös mah-

dolliset väliin tulevat muuttajat. Esimerkiksi korkeamman koulutustason on havaittu toisinaan olevan yhteydessä luopumishalukkuuteen ja ympäristömyönteisempään käyttäytymiseen. (Smiley ym. 2022; Panzone ym. 2016). Tämä voi viitata paremman ympäristötiedonlukutaidon lisäksi myös korkeampaan ansiotasoon (Franzen & Vogl 2013; Harring 2013). Korkeampi tulotaso merkitsee elintason vähempää uhraamista, koska taloudellinen menetys on suhteellisesti pienempi kuin matalammalla tulotasolla. Toisaalta eri tutkimukset ovat tuottaneet ristiriitaisia tuloksia sen suhteen, vaikuttaako sosioekonominen asema korkeampaan vai matalampaan maksuhalukkuuteen (Franzen & Meyer 2010; Huhtala 2010). Samoin ristiriitaisia tutkimustuloksia on saatu sukupuolen ja iän (Franzen & Vogl 2013; Harring 2013; Vainio & Paloniemi 2014) vaikutuksista luopumishalukkuuteen ja ympäristöystävälliseen käyttäytymiseen.

Kulttuurieroilla on rooli ympäristönsuojelullisissa tavoitteissa, mikä perustelee luopumishalukkuuden tutkimuksen tarpeellisuutta eri maissa ja yhteiskuntamalleissa (Gelissen 2007). Voidaan olettaa, että yksilön luopumishalukkuutta ja esimerkiksi uusien verojen maksuhalua säätelee oman asuinmaan yhteiskuntapolitiikka, jonka puitteissa on eroja maksettavissa veroissa, verovähennysten hyvitysjärjestelmissä ja muissa tulonsiirrollisissa käytännöissä. Myös poliittisen johdon nauttima luottamus vaikuttaa siihen, kuinka halukkaita kansalaiset ovat maksamaan ympäristöveroja (Davidovic ym. 2020). Tätä näkemystä tukee se, kuinka Pohjoismaissa poliittisiin päättäjiin luotetaan suhteellisen vakaasti ja pohjoismaalaiset ovat samalla eurooppalaisten joukossa kaikkein halukkaimpia maksamaan esimerkiksi ympäristöveroja (Reyes 2021).

Hyvistä aikomuksista syntyy usein myös hyviä tekoja. Kulutuskäyttäytyminen tarkoittaa ost-, käyttö- ja kierrätyspäätöksiä, jotka perustuvat kuluttajan asenteisiin, arvoihin ja tietoihin (Stern 2000). Ympäristöystävällisen kulutuskäyttäytymisen ehtona on se, että jos haluaa kuluttaa vastuullisemmin, on tehtävä jokapäiväisessä elämässä päätöksiä, joiden taustalla on monitahoisia eettisiä, sosiaalisia sekä ympäristöllisiä tekijöitä (Young ym. 2009). Päätökset sisältävät sekä kuluttamista että kuluttamatta jättämistä. Länsimaissa vahvana arvona on pidemmän aikaa ollut materialismi, mikä on suuri ongelma ylikulutuksen taustalla. Materialistiset arvot omaavien ih-

misten on vaikea hahmottaa kuluttamisensa pitkäaikaisvaikutuksia, etenkin kun vallalla on jatkuvan kuluttamisen sosiaalinen normi (Urien & Kilbourne 2010).

Kansainvälisissä tutkimuksissa on havaittu, että luopumishalukkuus on yhteydessä ympäristömyönteisempiin kulutusvalintoihin niin suorasti (Franzen & Meyer 2010; Hedlund 2011) kuin epäsuorastikin (Tsai ym. 2021). Suomi on ollut mukana vuosikymmenen takaisissa ympäristömyönteistä käyttäytymistä koskevilla aineistonkeruissa (ISSP 2010), mutta suomalaista väestöä ei ole tutkittu omana otantanaan (esim. Saari ym. 2021). Kulttuurin lisäksi toiminta-aikomusten tutkimusaihe on huomattavan herkkä ajalliselle vaihtelulle (Fishbein & Ajzen 2010). Esimerkiksi kymmenen vuotta sitten elettiin Suomessa ilmastouutisoinnin hiipumisen aikaa, kun taas 2010-luvun lopussa ilmastonmuutoksesta uutisointi alkoi taas saada huomattavaa mediahuomiota (Lyytimäki 2020).

Tämä tutkimus tuottaa tärkeää ja ajankohtaista tietoa siitä, ennustavatko toiminta-aikomukset ympäristöystävällistä käyttäytymistä edelleen tällä vuosikymmenellä. Oletuksena on, että toiminta-aikomus välittää asenteen ja käyttäytymisen tilastollista yhteyttä.

H2: Koettu luopumishalukkuus on positiivisesti yhteydessä ympäristömyönteisempään kulutuskäyttäytymiseen suomalaisessa väestössä.

H3: Korkeampi luopumishalukkuus välittää ympäristöhuolen ja kulutuskäyttäytymisen yhteyttä.

Menetelmä

Tutkimme koetun ympäristöhuolen, luopumishalukkuuden ja ympäristömyönteisen kuluttamisen tilastollista yhteyttä soveltaen syksyllä 2020 kerättyä International Social Survey Programmen (ISSP 2020) ympäristö IV-kyselyaineistoa ja siinä Tilastokeskuksen keräämää suomalaisten osaotosta (N = 1 137). Kyselyn vastaajat poimittiin väestökannasta systemaattisella satunnaisotannalla, ja kysely lähetettiin 2 800 henkilölle (vastausprosentti 41). Vastaajat olivat 15–75 vuoden ikäisiä (ka 45,57; kh 17,19), ja hieman yli puolet (50,2 %) heistä oli naispuolisia. Aineisto on painotettu vastaamaan Suomen väestöä iän, sukupuolen ja asuinalueen mukaan (ks. analyysipaino: ISSP 2020, 3–4).

Muuttujat

Tutkimuksen selitettävänä muuttujana oli kysymys ”Kuinka usein vältät tiettyjen tuotteiden ostamista ympäristösyistä?”, jonka ymmärretään mitaavan ympäristökäyttäytymistä. Vastausasteikko käännettiin vastaamaan järjestystä 1 = en koskaan ... 4 = aina (ka = 2,29; kh = 0,75). Kyseistä muuttujaa on käytetty yksityisesti tapahtuvana ympäristökäyttäytymisenä ja kulutuskäyttäytymisenä tutkimuksissa, joissa on käytetty vuosien 2000 ja 2010 ISSP:n aineistoja (Vainio & Paloniemi 2014; Saari ym. 2021).

Koettua ympäristöhuolta mitattiin kysymyksellä ”Kuinka huolestunut yleensä ottaen olet ympäristöasioista?” Vastaukset annettiin asteikolla 1 = en lainkaan huolestunut ... 5 = täysin huolestunut (ka = 3,68; kh = 1,06). Kyseistä muuttujaa on käytetty myös muissa tutkimuksissa, joissa on hyödynnetty edellisten vuosien ISSP:n aineistoja (Marbuah 2019; Reyes 2021). Vaikka kysymys itsessään on laaja ja ympäristöhuoli käsitteenä moniulotteinen, on kysymyksen nähty antavan tarpeeksi luotettavasti tietoa ihmisen yleisestä ympäristöhuolen tasosta, jonka avulla saadaan myös epäsuorasti tietoa ihmisen asenteista sekä arvoista sen taustalla (Davidovic ym. 2020, 681–682).

Luopumishalukkuutta mitattiin seuraavalla kolmen kysymyksen keskiarvomuuuttujalla: ”Kuinka halukas olisit tinkimään omasta elintasostasi ympäristön suojelemiseksi?”, ”Kuinka halukas olisit maksamaan paljon nykyistä korkeampia veroja ympäristön suojelemiseksi?” ja ”Kuinka halukas olisit maksamaan paljon nykyistä korkeampia hintoja ympäristön suojelemiseksi?” Vastausasteikko käännettiin vastaamaan järjestystä 1 = erittäin haluton... 5 = erittäin halukas ($\alpha = 0,85$; ka = 2,81; kh = 0,99). Summamuuttujan käyttö on vakiintunut jo aiemmissa tutkimuksissa (Hadler & Haller 2011; Saari ym. 2021).

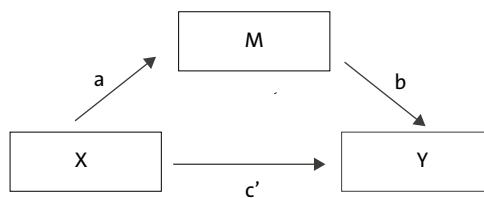
Vastaajan koulutus kartoitettiin koulutusasteina: 1) vielä peruskoulussa, 2) kansakoulu tai kansalaiskoulu, 3) peruskoulu, 4) ammattikoulu tai -kurssi, 5) lukio tai ylioppilas, 6) erikoisammattitutkinto, 7) opistotason ammatillinen koulutus, 8) ammattikorkeakoulututkinto (AMK), 9) ylempi ammattikorkeakoulututkinto (YAMK), 10) yliopisto, alempi korkeakoulututkinto (esim. kandidaatin tutkinto), 11) yliopisto, ylempi korkeakoulututkinto (esim. maisterin tutkinto) ja 12) lisensiaatin tai tohtorin tutkinto. Koska koulutusasteet eivät muodostaneet yksiselitteistä järjestys-

asteikkoa, koulutusta käsiteltiin laatueroasteikkona, ja muuttuja dikotomisoitiin analyysiä varten matalammin koulutettuihin (osuus 45,1 %, sisältäen arvot 1–6) ja korkeasti koulutettuihin (osuus 54,9 %, sisältäen arvot 7–12).

Tilastolliset menettelyt

Hiearkkisessa regressiomallissa analysoitiin aluksi sosiodemografisten taustamuuttujien vaikutusta selitettävään muuttujaan, minkä jälkeen malliin lisättiin yksitellen selittävät muuttujat ympäristöhuoli ja luopumishalukkuus. Regressioanalyysin tulokset raportoidaan standardoimattomina (B) ja standardoituina (β) regressio-kertoimina, niiden keskivirheinä sekä selitysteina (R^2).

Yksinkertaisessa mediaatiomallissa esitetään selittävä muuttuja X , selitettävä muuttuja Y sekä mediaattori eli välittävä muuttuja M . Kuvion 1 mukaisesti selittävän ja selitettävän muuttujan yhteyttä tarkastellaan kahden reitin kautta: suora yhteys (c') ja epäsuora yhteys mediaation kautta (ab). X -muuttujalla on suora yhteys niin selitettävään muuttujaan Y (c') kuin välittäjään M (a). Tämän lisäksi välittäjä on suorasti yhteydessä selitettävään muuttujaan Y (b). Mallin kokonaisvaikutuksen (c) voi laskea summaamalla epäsuoran (ab) ja suoran (c') yhteen. Mediaatiomalliin lisättiin taustamuuttujat kovariaatteina. (Hayes 2017.) Tilastollisissa analyyseissä käytettiin SPSS-ohjelmaa ja sen PROCESS-lisäosaa bootstrap-menetelmiseen.

Kuvio 1. Yksinkertainen mediaatiomalli (ks. Hayes 2017, 83).

Tulokset

Selitettävän muuttujan vastausjakaumaa tarkastellessa selvisi, että vastaajista neljä prosenttia kulutti *aina* ympäristömyönteisesti, *usein* 34 prosenttia, *joskus* 48 prosenttia ja *ei koskaan* 14 prosenttia. Sen sijaan selvästi yli puolet (62 %) vastaajista raportoi kokevansa ympäristöhuolta. Erittäin huolestuneita ympäristön tilasta oli 23 prosenttia ja melko huolestuneita 39 prosenttia vastaajista. Vain pieni neljän prosentin osuus vastaajista ei ollut lainkaan huolestunut ympäristön tilasta. Mitä tuli luopumishalukkuuteen, liki puolet vastaajista (48 %) oli joko erittäin haluttomia (18 %) tai melko haluttomia (29 %) luopumaan taloudellisesti tai elintasollisesti ympäristön vuoksi. Vain alle viidesosa vastaajista (18 %) oli erittäin halukkaita (2 %) tai melko halukkaita (16 %) luopumaan taloudellisesti tai elintasollisesti ympäristön vuoksi.

Ympäristökäyttäytyminen korreloi positiivisesti muiden muuttujien kanssa (taulukko 1), voimak-

kaimmin luopumishalukkuuden ($r = 0,42$) ja ympäristöhuolen ($r = 0,39$) kanssa. Luopumishalukkuus ja ympäristöhuoli korreloivat lisäksi keskenään melko vahvasti ($r = 0,50$).

Hierarkkisessa lineaarisessa regressioanalyysissä (taulukko 2) luopumishalukkuus selitti käyttäytymistä enemmän kuin ympäristöhuoli, mikä antoi ensiviitteitä luopumishalukkuuden välittävään vaikutukseen ympäristöhuolen ja ympäristömyönteisen kulutuskäyttäytymisen välillä. Tulokset tukivat hypoteeseja ympäristöhuolen ja luopumishalukkuuden yhteydestä (H1) sekä koetun luopumishalukkuuden ja ympäristömyönteisemmän kulutuskäyttäytymisen yhteydestä (H2). Kokonaisuudessaan muuttujat selittivät ympäristömyönteisen käyttäytymisen varianssista 24 prosenttia.

Mediaatioanalyysin tulokset on esitetty taulukossa 3. Analyysin selittävänä muuttujana toimi ympäristöhuoli, selitettävänä muuttujana ympäristökäyttäytyminen sekä välittäjänä luopumishalukkuus. Demografiset taustamuuttujat ikä, suku-

Taulukko 1. Muuttujien väliset korrelaatiokertoimet ($N = 1\ 051$)

	1.	2.	3.	4.	5.
1. Ympäristökäyttäytyminen	-				
2. Sukupuoli ^a	0,168***	-			
3. Ikä	0,134***	-0,012	-		
4. Koulutusaste ^b	0,070*	0,084**	0,167***	-	
5. Ympäristöhuoli	0,390***	0,182***	0,043	0,125***	-
6. Luopumishalukkuus	0,419***	0,140***	-0,032	0,198***	0,548***

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$

^a Mies = 0, nainen = 1; ^b Matala koulutusaste = 0, korkea koulutusaste = 1

Taulukko 2. Ympäristömyönteistä kulutuskäyttäytymistä ennustavat tekijät ($N = 1051$)

Muuttuja	Malli 1			Malli 2			Malli 3		
	B	Suhteell. keski- virhe	β	B	Suhteell. keski- virhe	β	B	Suhteell. keski- virhe	β
Sukupuoli ^a	0,247	0,043	0,164***	0,143	0,041	0,096***	0,132	0,040	0,088**
Ikä	0,005	0,001	0,120***	0,005	0,001	0,106***	0,006	0,001	0,132***
Koulutusaste ^b	0,052	0,043	0,034	-0,013	0,041	-0,008	-0,075	0,041	-0,050
Ympäristöhuoli				0,267	0,021	0,379***	0,155	0,023	0,220***
Luopumishalukkuus							0,225	0,024	0,298***
Korjattu R ²	0,041***			0,177***			0,236***		

** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$

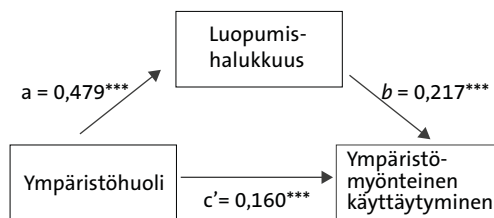
^a Mies = 0, nainen = 1, ^b Matala koulutusaste = 0, korkea koulutusaste = 1

Taulukko 3. Mediaatioanalyysin tulokset ympäristökäyttäjyksen ja ympäristöhuolen epäsuorasta yhteydestä, välittävänä muuttujana luopumishalukkuus

Muuttuja		Selitettävä muuttuja		Käyttäytyminen (Y)	
		Luopumishalukkuus (M)		Käyttäytyminen (Y)	
		B	Keskivirhe	B	Keskivirhe
Ympäristöhuoli (X)	<i>a</i>	0,479***	0,025	<i>c'</i>	0,160***
Luopumishalukkuus (M)		-	-	<i>b</i>	0,217***
Vakiotermit		1,102***	0,117		0,825***
		R ² =0,304		R ² =0,225	
		F=113,979***		F=60,356***	
Polku		B	Keskivirhe		
Kokonaisvaikutus	<i>c</i>	0,264***	0,021		
Suoravaikutus	<i>c'</i>	0,160***	0,023		
		B	Bootstrap-keskivirhe	Bootstrap-luottamusväli	
Epäsuora vaikutus	<i>ab</i>	0,104***	0,013	0,078–0,131	

Bootstrap-otoksia 5 000, luottamusväli 95 %. ***p<0,001

puoli sekä koulutusaste on lisätty malliin kontrollimuuttujina. Ympäristöhuolen ja käyttäjyksen välillä havaittiin edelleen suora positiivinen yhteys (*c'* = 0,160), kuten myös ympäristöhuolen ja luopumishalukkuuden välillä (*a* = 0,479). Mediaatiohypoteesi (H3) luopumishalukkuudesta, joka välittää ympäristöhuolen ja kulutuskäyttäjyksen yhteyttä, tuli tuetuksi. Epäsuora yhteys oli laadultaan positiivinen (*ab* = 0,104) ja mediaatiomallin kokonaisvaikutus *c* = 0,264. Kokonaisuudessaan epäsuora yhteys selitti mallin kokonaisefektistä 39 prosenttia. Analyysin tuloksia on havainnoinut kuviossa 2.

Kuvio 2. Luopumishalukkuus välittää ympäristöhuolen ja ympäristömyönteisen kulutuskäyttäjyksen epäsuoraa yhteyttä positiivisesti (*ab* = 0,104***).

Pohdinta

Tutkimuksessa tarkasteltiin suomalaisten ympäristöhuolen ja luopumishalukkuuden yhteyttä ympäristömyönteiseen kulutuskäyttäjyksen hyödyntäen ajantasaista, suomalaiselta väestöltä kerättyä aineistoa. Tehdyt havainnot vahvistavat erityisesti suunnitellun käyttäjyksen teoriaa, jonka mukaan toiminta-aikomukset ennustavat vahvasti ihmisen käyttäjyksiä (Ajzen 1985). Tulosten perusteella luopumishalukkuus oli voimakkaamassa yhteydessä ympäristömyönteiseen kulutuskäyttäjyksen kuin ympäristöhuoli, vaikka

kin myös ympäristöhuolella näyttää olevan osansa ympäristömyönteisissä kulutusvalinnoissa. Ympäristöhuoli ennakoivat usein ympäristön huomioivaa ajattelua ja toimintaa.

Jo alustavat havainnot viittasivat ilmiöön, jota kutsumme ympäristöhuoliparadoksiksi. Selvästi useampi kuin joka toinen vastanneista oli huolestunut ympäristön tilasta, mutta vain alle viidennes raportoi jonkinlaista taloudellista tai elintasollista luopumishalukkuutta ympäristön hyväksi. Ympäristöhuoliparadoksi tarkoittaa ristiriitai-

suutta asenteen ja toiminnan välillä: ollaan huolestuneita ja kykeneväisiä toimimaan huolen mukaisesti, mutta toimitaan silti sen vastaisesti. Ympäristöhuolen tason perusteella olisi voinut olettaa, että suurempi osuus vastanneista olisi osoittanut myös valmiutta tinkiä taloudellisista arvoista ympäristöarvojen hyväksi. Osittain luopumishaluttomuus voi selittyä sillä, että Suomessa on jo valmiiksi korkea hintataso ja verotus. Vastaavanlainen johtopäätös on tehty aikaisemmissa tutkimuksissa, joissa on tutkittu luopumishalukkuutta juuri varakkaisissa länsimaissa (Gelissen 2007; Franzen & Meyer 2010), vaikkakin on havaittu myös se, että Pohjoismaissa ihmiset ovat yleensä suhteellisen halukkaita maksamaan korkeampia veroja ympäristön vuoksi (Reyes 2021).

Ympäristöhuoliparadoksin rinnalla tai paremminkin siitä poiketen tässä tutkimuksessa saadut tulokset osoittavat myös, kuinka ympäristöhuolen ja luopumishalukkuuden kasvaessa myös ympäristömyönteinen kulutuskäyttäytyminen lisääntyy. Ne ihmiset, jotka ovat huolissaan ympäristöstä, ovat todennäköisimmin heitä, jotka maksavat mieluiten ympäristöveroja sekä kalliimpia hintoja ympäristöystävällisistä tuotteista ja palveluista. Samoin he, jotka ovat valmiimpia tinkimään omasta elintasostaan tai taloudellisista arvoista muuten, tekevät todennäköisemmin konkreettisia kulutusvalintoja ympäristönsuojelullisista syistä. Luopumishalukkuuden yhteys ympäristömyönteisempään kulutuskäyttäytymiseen on linjassa suunnitellun käyttäytymisen teorian (Ajzen 1985) sekä empiirisen tutkimuskirjallisuuden kanssa (Franzen & Meyer 2010; Hedlund 2011).

Yksilöllinen luopumishalukkuus välittää ympäristöhuolen ja kulutuskäyttäytymisen yhteyttä ja tukee siten aikaisempia tutkimuksia (Ajzen 1985; Saari ym. 2021). Voimakkain yhteys löytyi kuitenkin luopumishalu ja ympäristömyönteisen käyttäytymisen välillä, eikä ympäristöhuolen ja käyttäytymisen välillä. Tämä viittaa siihen, että erityisesti luopumishalu toiminta-aikomuksena edistää ympäristömyönteistä kulutuskäyttäytymistä. Jotta käyttäytyminen muuttuisi ympäristömyönteisempään suuntaan, täytyy käyttäytymisaikomusten syntymistä ja toteutumista tukea sosiaalisten rakenteiden kautta. Tuuppaus (*nudging*) toimii tässä erinomaisena esimerkkinä, sillä tuuppauksella ei pyritä muuttamaan ihmisten arvoja tai asenteita, vaan nimenomaan käyttäytymistä (Lehner ym. 2016). Tuuppauksella tarkoitetaan toimintaympäristön konkreettisia muutoksia, joil-

la ohjataan ihmisiä oikeaan suuntaan vieläpä siten, ettei heidän itse tarvitse tehdä aktiivista päätöstä (Thaler & Sustein 2008).

Tiedollinen tuuppaus tarkoittaa toimintaympäristöön tuotuja muistutuksia, jotka liittyvät esimerkiksi sosiaalisiin normeihin tai käyttäytymisen vaikutuksiin, mutta käyttäytymistä voidaan ohjata myös fyysistä ympäristöä muokkaamalla. Esimerkiksi kaupassa tehtävistä kulutus päätöksistä suuri osa tehdään tuotesijoittelun perusteella, minkä vuoksi ruokakaupan kassan vieressä olevat tuotteet myyvät usein parhaiten ja minkä vuoksi ympäristöystävällisten tuotteiden asema kauppojen hyllyillä olisi arvioitava uudestaan (Lehner ym. 2016). Tiedollinen tuuppaus näyttättyy erityisen lupaavana suomalaisen väestöön sovellettuna, koska korkea huolestuneisuuden taso kansalaistemme keskuudessa kertoo oletettavasti myös vahvasta ympäristötietoudesta ja -tiedostavuudesta. Jotta huoli voi herätä, vaatii se ympäristöongelmien tunnistamista (Franzen & Meyer 2010).

Vaikka suunnitellun käyttäytymisen teoria ei pääasiassa tutki rutiinomaista käyttäytymistä, mitä kuluttaminen usein on, ei käyttäytymisaikomusten vaikutusta niiden taustalla voida täysin poissulkea (Fishbein & Ajzen 2010). Tuuppaamistoimetkin toimivat parhaiten silloin, kun ihminen omaa jo valmiiksi myönteiset asenteet sekä aikomukset käyttäytyä tuuppattavalla tavalla (Lehner ym. 2016). Tuuppaus tukee Heberleinin (2012) näkemystä, jonka mukaan ihmisen käyttäytymiseen vaikutetaan parhaiten muuttamalla itse käyttäytymismalleja, koska tällä keinolla on hyvät mahdollisuudet vaikuttaa myös asenteisiin ja vähitellen laajemmassa mittakaavassa lisäksi sosiaalisten normien muuttamiseen. Tuuppaus vie keinona huomion pois yksittäisistä kuluttajista ja keskittyy toimintaympäristöön ja yhteiskuntaan ympäristömyönteisen käyttäytymisen ja uusien normien rakentamisessa. Tuuppaus on myös uusi toimintapolitiikan (*policy*) työkalu (Lassnig 2019). Lakien ja asetusten säätämisen rinnalla ympäristönsuojelullinen toimintapolitiikka koostuu kannustimista, ohjauksesta, valvonnasta ja tuuppaustoimista (Lassnig 2019, 85).

Tämän tutkimuksen mukaan suomalaisilla on pääosin jo ympäristömyönteiset asenteet, joten tuuppaus näyttättyy erityisen lupaavana ratkaisuna. Havainto siitä, että käyttäytymisaikomuksen ja käyttäytymisen välillä oli voimakkain yhteys viittaa siihen, että suomalaiset tarvitsevat muistu-

tuksia omasta ympäristöhuolestaan kulutustilanteissa, esimerkiksi ruokakaupoissa. Näin ympäristöhuoli muuttuu konkreettiseksi luopumishaluksi, mikä puolestaan johtaa käyttäytymisen muutokseen.

Käyttäytymistä muuttamalla myös ihmisten asenteet sekä käyttäytymistottumukset muuttuvat pikkuhiljaa, varsinkin jos uutta käyttäytymistä toistetaan tarpeeksi usein. Jos monet ihmiset muuttavat käyttäytymistään, vähitellen myös sosiaaliset normit muuttuvat kestävämpään suuntaan, mikä lopulta auttaa käyttäytymisen muuttamista laajemmin yhteiskunnassa. (Heberlein 2012.) Ihmisillä on taipumus toimia sosiaalisten normien mukaisesti, joten jos normit muuttuvat, on myös mahdollista, että yhä useampien ihmisten käyttäytymisen muuttaminen onnistuu. Suunnitellun käyttäytymisen teoriassakin yksi käyttäytymisaikomusta ennustava tekijä on subjektiivinen normi, joten kun ihminen uskoo, että käyttäytyminen on normien mukaista, on aikomus myös helpompi muodostaa (Ajzen 1985). Esimerkiksi rutiini kierrätyskäyttäytymiselle on todennäköisesti helpompi luoda, jos ihminen uskoo, että myös muut ihmiset kierrättävät ja taloyhtiö tukee tätä normia rakenteellisesti luoden käytännön mahdollisuudet kierrättämiselle.

Ympäristömyönteisen käyttäytymisen tavoitteessa vaihtoehtoisten kulutustottumusten tukeminen olisikin tarpeen. Nykyiset kulutuskeskeiset normit ja talouskasvutavoitteet tarvitsevat haastajia uudenlaisista sosiaalisista normeista, joita voisivat olla esimerkiksi kuluttamatta jättäminen. Kestävää kehitystä luopumisen ideologian kautta ovat ajaneet tähän asti vain marginaaliryhmät. Kysymys on, kuinka saataisiin laajemmat ihmisjoukot mukaan tavoittelemaan kestävämpää kulutuskäyttäytymistä. Luopuminen on tässä yhteydessä kielteisestä konnotaatiostaan huolimatta myönteinen pyrkimys luoda kestävämpää tulevaisuutta.

Tutkimuksen rajoitteet

Tutkimusasetelmassa muuttujia käsitellään välimatka-asteikkolisina, vaikka tosiasiallisesti siirtymää esimerkiksi vastauskategoriasta ”ei koskaan” kategoriaan ”joskus” ei voida osoittaa samansuuruisesti kuin siirtymää kategoriasta ”usein” kategoriaan ”aina”. Vaikkakin kyseessä on sosiaaliteiteissä vakiintunut tapa soveltaa järjestysasteikkolisia muuttujia (Jokivuori & Hietala 2007, 8), asettaa tämä kysymyksen regressioanalyysin lineaarisista yhteyksistä.

Rajoituksena on myös huomioitava, että tässä tutkimuksessa käytetyt mittarit ympäristöhuolesta, luopumishalukkuudesta sekä ympäristömyönteisestä kulutuskäyttäytymisestä eivät mittaa täsmällistä ympäristöhuolen ja -käyttäytymisen kohdetta. Tulkitsemme kuitenkin, että suunnitellun käyttäytymisen teorian sääntö mittareiden yhdenmukaisuuksista (Fishbein & Ajzen 2010) toteutuu tässä tutkimuksessa riittävän hyvin, sillä jokainen käytetty kyselylomakkeen mittari kohdistuu ympäristöaiheeseen. Aiemmin ISSP:n aineistojen kysymyksiä ja vastausvaihtoehtoja on kritisoitu sillä perusteella, että ne eivät sisällä tarkkoja määritelmiä, mikä jättää vastaajille paljon omaa tulkinnanvara (Vainio & Paloniemi 2014). Esimerkiksi luopumishalukkuuden sisältämiä kysymyksiä on kritisoitu aiemminkin, sillä siinä kysytään halukkuudesta maksaa enemmän veroja ja hintoja ympäristön vuoksi, mutta kysymyksessä ei määritellä, kuinka paljon maksu on, vaan se jätetään vastaajan tulkittavaksi.

Lisäksi elintasosta luopuminen olisi syytä määritellä tarkemmin. Ihmiset saattavat tulkita elintasosta luopumisen monella eri tavalla. Yhdelle se saattaa tarkoittaa sitä, että hän lähtee lomamatkalle harvemmin, toiselle sitä, että muuttaa pienempään asuntoon, kun taas kolmannelle sitä, että luopuu autostaan. Toisilla ihmisillä on myös varaa luopua elintasostaan helpommin kuin toisilla. Toisaalta taas juuri varakkaiden ihmisten pitäisi ympäristön hyvinvoinnin kannalta kuluttaa vähemmän. Mahdollisuuksien kokeminen (Ajzen 2002) nouseekin esiin erityisen mahdollisena väliintulevana muuttujana, joka voi selittää luopumishalukkuutta ja sitä kautta ympäristömyönteistä kulutuskäyttäytymistä. Jatkotutkimuksissa ja etenkin tulevaisuuden aineistonkeruissa olisi syytä huomioida myös yksilöllisesti koetut mahdollisuudet tärkeänä, selittävänä muuttujana.

Ympäristömyönteisen kulutuskäyttäytymisen muuttujaa on samoin tarpeen arvioida. Vastattaessa kysymykseen ”kuinka usein vältät tiettyjen tuotteiden ostamista ympäristösyistä?” yhdelle *usein* saattaa olla objektiivisesti sama määrä kertoja kuin toiselle *joskus*. Yleisestikin ottaen on syytä huomioida, että tämän aineiston avulla tutkitaan itseraportoitua käyttäytymistä, jolloin aineiston avulla ei pystytä tekemään johtopäätöksiä varsinaisesta käyttäytymisestä. Itseraportoiduissa tutkimuksissa on aina haasteensa myös vastauksien todenperäisyyksissä. Ihmiset saattavat raportoida käyttäytymistensä liioitellen tai vähitellen

sitä, miten paljon toteutunutta käyttäytymistä oikeasti tapahtuu, koska ymmärtävät arviointiasteikon eri tavalla kuin tutkija on sen tarkoittanut, tai he uskovat, että tutkija haluaa kuulla jonkun tietyn vastauksen vallitsevien sosiaalisten normien valossa (Fishbein & Ajzen 2010, 37–38). Subjektiiiviset normit ja uskomus siitä, miten muut ihmiset toivovat henkilön käyttäytyvän, pohjustavat kuitenkin aikomusten muodostumista (Ajzen 1985), ja vaikka tässä tutkimuksessa ei pystytty suoraan mittaamaan subjektiivisten normien vaikutusta aikomukseen ja sitä kautta käyttäytymiseen, voidaan pohtia, kuinka paljon luopumishalukkuuden tai kulutuskäyttäytymisen myönteisissä vastauksissa on mukana vastaajien subjektiiviset normit, mitkä jo itsessään vaikuttavat aikomukseen ja käyttäytymiseen.

Johtopäätökset

Vaikka ihmiset kuluttavat yhä vastuullisemmin, ei toiminnan vaikutus hahmotu kyllin konkreettisesti (Norgaard 2011), mikä herättää avuttomuuden ja voimattomuuden tunteita yksilön vaikutuksesta ilmastonmuutoksen vastaiseen työhön. Ympäristöhuoliparadoksi-ilmiötä voi osaltaan selittää se,

kuinka oman käyttäytymisen vaikutus ilmastonmuutokseen nähdään mitättömänä. Käyttäytymisen muutos ympäristölle edullisempaan suuntaan vaatisi paitsi tietoa toimintamuutosten myönteisistä seurauksista myös ylemmän tason tukea ja rakenteellisia muutoksia.

Ihmiset kertovat olevansa huolestuneita ympäristöstä, mutta kulutusta ei välttämättä sopeuteta koettuun huoleen. Suurin osa suomalaisista on huolissaan esimerkiksi ilmastonmuutoksesta, muttei ole valmis maksamaan korkeampia hintoja ympäristön vuoksi. Olisi siten tärkeää, että ympäristölle suotuisampi kulutusvalinta ei olisi kalliimpi vaan sisältäisi mahdollisuuksien mukaan myös taloudellisen kannustimen. Kun ympäristömyönteisen käyttäytymisen taustalla olevat asennetekijät tunnistetaan, myös toimivia ohjaustoimia pystytään löytämään enenevissä määrin. Jos itse käyttäytyminen muuttuu, myös asenteet käyttäytymistä kohtaan saavat mahdollisuuden muuttua. Samalla kun uudet käyttäytymismallit tavanomaistuvat, ihmiset saattavat huomata pystyvänsä käyttäytymään arjessaan ympäristömyönteisemmällä tavalla. Kun yksilö näkee tämän kehityksen myönteisenä, voidaan ohjaustoimilla todeta olevan merkittävä yhteys myös ympäristöhuoliparadoksin vähentämiseen.

Saapunut 28.6.2022
Hyväksytty 17.1.2023

KIRJALLISUUS

- Ajzen, Icek (1985) From Intentions to Actions: A Theory of Planned Behavior. In J. Kuhl & J. Beckmann (eds.), *Action Control*. Berlin Heidelberg: Springer, 11–39. Doi: 10.1007/978-3-642-69746-3_2
- Ajzen, Icek (2002) Perceived behavioral control, self-efficacy, locus of control, and the theory of planned behavior. *Journal of applied social psychology* 32 (4), 665–683.
- Bang, Hae-Kyong & Ellinger, Alexander E. & Hadjimarou, John & Traichal, Patrick A. (2000) Consumer concern, knowledge, belief, and attitude toward renewable energy: An application of the reasoned action theory. *Psychology and Marketing* 17 (6), 449–468. Doi: 10.1002/(SICI)1520-6793(200006)17:6<449::AID-MAR2>3.0.CO;2-8
- Dahlstrand, Ulf & Biel, Anders (1997) Pro-Environmental Habits: Propensity Levels in Behavioral Change1. *Journal of Applied Social Psychology* 27 (7), 588–601. Doi: 10.1111/j.1559-1816.1997.tb00650.x
- Davidovic, Dragana & Harring, Niklas & Jagers, Sverker C. (2020) The contingent effects of environmental concern and ideology: Institutional context and people's willingness to pay environmental taxes. *Environmental Politics* 29 (4), 674–696. Doi: 10.1080/09644016.2019.1606882
- Dunlap, Riley E. & Jones, Robert E. (2002) Environmental Concern: Conceptual and Measurement Issues. In Dunlap, Riley E. & Michelson, William (eds.) *Handbook of Environmental Sociology*. Westport: Greenwood Press, 482–524.
- Engel, Uwe & Pötschke, Manuela (1998) Willingness to pay for the environment: Social structure, value orientations and environmental behaviour in a multilevel perspective. *Innovation: The European Journal of Social Science Research* 11 (3), 315–332. Doi: 10.1080/13511610.1998.9968571
- Festinger, Leon (1957) *A theory of cognitive dissonance*. Stanford University Press.
- Fishbein, Martin & Ajzen, Icek (2010) *Predicting and*

- changing behavior: The reasoned action approach. Psychology Press.
- Franzen, Axel & Meyer, Reto (2010) Environmental Attitudes in Cross-National Perspective: A Multi-level Analysis of the ISSP 1993 and 2000. *European Sociological Review* 26 (2), 219–234. Doi: 10.1093/esr/jcp018
- Franzen, Axel & Vogl, Dominikus (2013) Two decades of measuring environmental attitudes: A comparative analysis of 33 countries. *Global Environmental Change* 23 (5), 1001–1008. Doi: 10.1016/j.gloenvcha.2013.03.009
- Gelissen, John (2007) Explaining Popular Support for Environmental Protection: A Multilevel Analysis of 50 Nations. *Environment and Behavior* 39 (3), 392–415. Doi: 10.1177/0013916506292014
- Gradidge, Sarah & Zawisza, Magdalena & Harvey, Annelie J. & McDermott, Daragh T. (2021) A structured literature review of the meat paradox. *Social Psychological Bulletin* 16 (3), e5953. Doi: 10.32872/spb.5953
- Hadler, Markus & Haller, Max (2011) Global activism and nationally driven recycling: The influence of world society and national contexts on public and private environmental behavior. *International Sociology* 26 (3), 315–345. DOI: 10.1177/0268580910392258
- Hansla, André & Gamble, Amelie & Juliusson, Asgeir & Gärling, Tommy (2008) Psychological determinants of attitude towards and willingness to pay for green electricity. *Energy Policy* 36 (2), 768–774. Doi: 10.1016/j.enpol.2007.10.027
- Harring, Niklas (2013) Understanding the Effects of Corruption and Political Trust on Willingness to Make Economic Sacrifices for Environmental Protection in a Cross-National Perspective: Economic Sacrifices for Environmental Protection. *Social Science Quarterly* 94 (3), 660–671. Doi: 10.1111/j.1540-6237.2012.00904.x
- Hayes, Andrew. F. (2017) Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach. New York: Guilford Publications.
- He, Quile & Duan, Yanqing & Wang, Ruowei & Fu, Zetian (2019) Factors affecting consumers' purchase intention of eco-friendly food in China: The evidence from respondents in Beijing. *International Journal of Consumer Studies* 43(5), 457–470. Doi: 10.1111/ijcs.12525
- Heberlein, Thomas A. (2012) Navigating environmental attitudes. New York: Oxford University Press.
- Hedlund, Therese (2011) The impact of values, environmental concern, and willingness to accept economic sacrifices to protect the environment on tourists' intentions to buy ecologically sustainable tourism alternatives. *Tourism and Hospitality Research* 11 (4), 278–288. Doi: 10.1177/1467358411423330
- Higham James E. S. & Cohen Scott A. & Cavaliere Christina T. (2013) Climate Change, Discretionary Air Travel, and the "Flyers' Dilemma". *Journal of Travel Research* 53 (4), 462–475. Doi:10.1177/0047287513500393
- Huhtala, Anni (2010) Income effects and the inconvenience of private provision of public goods for bads: The case of recycling in Finland. *Ecological Economics* 69 (8), 1675–1681. Doi: 10.1016/j.ecolecon.2010.03.018
- ISSP (2020) International Social Survey Programme (ISSP) & Melin, Harri (Tampereen yliopisto) & Borg, Sami (Tampereen yliopisto): ISSP 2020: ympäristö IV: Suomen aineisto [sähköinen tietoaaineisto]. Versio 1.0 (2021-02-19). Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [jakaja]. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD3513>
- Jokivuori, Pertti & Hietala, Risto (2007) Määrällisiä tarinoita: Monimuuttujamenetelmien käyttö ja tulkinta. Helsinki: WSOY.
- Kollmuss, Anja & Agyeman, Julian (2002) Mind the Gap: Why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior? *Environmental Education Research* 8 (3), 239–260. Doi: 10.1080/13504620220145401
- Lamb, William F. & al. (2021) A review of trends and drivers of greenhouse gas emissions by sector from 1990 to 2018. *Environmental Research Letters* 16 (7), 073005. Doi: 10.1088/1748-9326/abee4e
- Lassnig, Daniel (2019) Nudging people towards a low-carbon society: a comparison to different political strategies for a sustainable transformation/vorgelegt von Daniel Lassnig (Doctoral dissertation, Karl-Franzens-Universität Graz).
- Lehner, Matthias & Mont, Oksana & Heiskanen, Eva (2016) Nudging – A promising tool for sustainable consumption behaviour? *Journal of Cleaner Production* 134, 166–177. Doi: 10.1016/j.jclepro.2015.11.086
- Loughnan, Steve & Bastian, Brock & Haslam, Nick (2014) The Psychology of Eating Animals. *Current Directions in Psychological Science* 23(2), 104–108. Doi: 10.1177/0963721414525781
- Lyytimäki, Jari (2020) Ilmastonmuutos isosti otsikoissa – kirittäkö uutisointi kestävyysmurrokseen? *Yhteiskuntapolitiikka* 2 (85), 191–196.
- Mallett, Robyn K. (2012) Eco-Guilt Motivates Eco-Friendly Behavior. *Ecopsychology* 4 (3), 223–231. Doi: 10.1089/eco.2012.0031
- Michaud, Céline, & Llerena, Daniel (2010) Green consumer behaviour: An experimental analysis of willingness to pay for remanufactured products. *Business Strategy and the Environment*, n/a-n/a. Doi: 10.1002/bse.703
- Nissinen, Ari & Savolainen, Hannu (2019) Julkisten hankintojen ja kotitalouksien kulutuksen hiilijalanjälki ja luonnonvarojen käyttö. Suomen ympäristökeskuksen raportteja 15/2019. Helsinki.
- Noel, Lance & Papu Carrone, Andrea & Jensen, Anders & Zarazua de Rubens, Gerardo & Kester, Johannes & Sovacool, Benjamin K. (2019) Willingness to pay for electric vehicles and vehicle-to-grid applications: A Nordic choice experiment. *Energy Economics* 78, 525–534. DOI: 10.1016/j.eneco.2018.12.014.
- Norgaard, Kari M. (2011) Living in denial climate change, emotions, and everyday life. Cambridge,

MA: MIT Press.

- Panzone, Luca & Hilton, Denis & Sale, Laura & Cohen, Doron (2016) Socio-demographics, implicit attitudes, explicit attitudes, and sustainable consumption in supermarket shopping. *Journal of Economic Psychology* 55, 77–95. Doi: 10.1016/j.joep.2016.02.004
- Reyes, Joseph A. L. (2021) How Different Are the Nor-dics? Unravelling the Willingness to Make Economic Sacrifices for the Environment. *Sustainability* 13 (3), 1294. Doi: 10.3390/su13031294
- Saari, Ulla A. & Damberg, Svenja & Frömling, Lena & Ringle, Christian M. (2021) Sustainable consumption behavior of Europeans: The influence of environmental knowledge and risk perception on environmental concern and behavioral intention. *Ecological Economics* 189, 107155. Doi: 10.1016/j.ecolecon.2021.107155
- Sarpila, Outi & Pajunen, Tero & Kekäläinen, Sonja, & Åberg, Erika (2017) Onko ulkonäön arvostus nousussa Suomessa? *Yhteiskuntapolitiikka* 82 (1), 86–93.
- Smiley, Kevin T. & Chen, Yu-An, & Shao, Wanyun (2022) Being green in a green capital: Assessing drivers of pro-environmental behaviors in Copenhagen. *Cities* 122, 103538. Doi: 10.1016/j.cities.2021.103538
- Stern, Paul C. (2000) New Environmental Theories: Toward a Coherent Theory of Environmentally Significant Behavior. *Journal of Social Issues* 56 (3), 407–424. Doi: 10.1111/0022-4537.00175
- Teixeira, Sandrina F. & Barbosa, Belem & Cunha, Hugo & Oliveira, Zaila (2021) Exploring the Antecedents of Organic Food Purchase Intention: An Extension of the Theory of Planned Behavior. *Sustainability* 14 (1), 242. Doi: 10.3390/su14010242
- Thaler, Richard H. & Sunstein, Cass R. (2008) *Nudge: Improving decisions about health, wealth, and happiness*. New Haven: Yale University Press.
- Tsai, Chin-Chang & Li, Xiangyu (Dale) & Wu, Wei-Ning (2021) Explaining citizens' pro-environmental behaviours in public and private spheres: The mediating role of willingness to sacrifice for the environment. *Australian Journal of Public Administration* 80 (3), 510–538. Doi: 10.1111/1467-8500.12504
- Urien, Bertrand, & Kilbourne, William (2011) Generativity and self-enhancement values in eco-friendly behavioral intentions and environmentally responsible consumption behavior: Generativity and Self-Enhancement Values in Eco-Friendly Behavioral Intentions. *Psychology & Marketing*, 28(1), 69–90. Doi: 10.1002/mar.20381
- Vainio, Annukka & Paloniemi, Riikka (2014) The complex role of attitudes toward science in pro-environmental consumption in the Nordic countries. *Ecological Economics* 108, 18–27. Doi: 10.1016/j.ecolecon.2014.09.026
- Young, William & Hwang, Kumju & McDonald, Seonaidh & Oates, Caroline J. (2009) Sustainable consumption: Green consumer behaviour when purchasing products. *Sustainable Development*, n/a-n/a. Doi: 10.1002/sd.394

ENGLISH SUMMARY

Maiju Juntunen & Tuuli Turja: Concerns about the environment reflected both in environmentally friendly consumption and in paradoxical behaviour (Huoli ympäristöstä kohtaan näyttäytyy sekä ympäristöyönteisenä kuluttamisena että ympäristöhuoliparadoksina)

Our society is built on the premise of continuous consumption growth, yet there is also increasing awareness of the unsustainability of structural and individual over-consumption. Personal experiences and news about climate change are giving rise to environmental concerns, and yet household consumption is continuing to grow. This study examines perceived environmental concerns, willingness to compromise for the environment, and environmentally friendly consumption behaviour in the Finnish population. Grounded in the theory of planned behaviour (Ajzen 1985), the study tests the links between perceived environmental concerns, willingness to compromise and environmentally friendly consumption through linear regression analysis and more specific mediation analysis. The research questions are 1) how are the expressed environmental

concerns associated with behavioural intentions of compromising on one's economic values, and 2) are environmental concerns a strong enough driver for environmentally friendly consumption or is mediation through behavioural intention also required. The study uses nationally representative ISSP 2020: Environment IV survey data (N = 1137) collected by Statistics Finland.

The results show that individuals who are concerned about the state of the environment and prepared to compromise on economic values for ecological ones, are more likely to make environmentally friendly consumer choices. However, the so-called environmental-concern paradox also stands out in the data. While most respondents report being concerned about the state of the environment, fewer are willing to compromise or consume in a more environmentally friendly way. To turn environmental concerns into action, we propose measures of behavioural nudging. Guiding people towards environmentally friendly consumption calls for structural means and economic-political agendas.

Keywords: environmental concern, consumer, living standards, values, nudging.

KIRJOITTAJAT

Juntunen, Maiju, YTM, projektikoordinaattori (maiijun[at]gmail.com)

Turja, Tuuli, YTT, tutkijatohtori, Tampereen yliopisto (tuuli.turja[at]tuni.fi)